
Îbuku rîa Kîraci kîa Igana

Tharaka Standard 1 StoryBook

Îbuku rîa Kîraci kîa Igana

Bible Translation & Literacy (E.A.)

©Bible Translation and Literacy, 2003

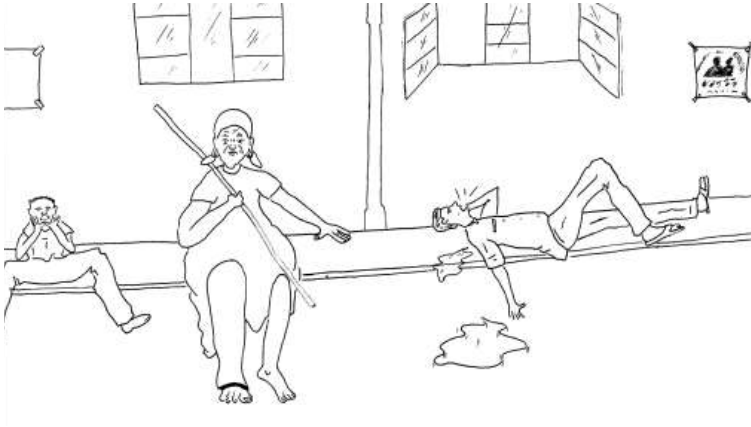
P.O. Box 44456
Nairobi 00100, Kenya

First edition:
200 copies

Illustrated by:
Layout: Leila Schroeder
Translator/Editor: Susan Nyaga
Consultant: Leila Schroeder
Stories by: Tharaka Educators

Kiumia kîa 27

Cûcû

Mîgambo ya Kûthooma:

na ra u nî ki re ci bi taa rî
naraunîkire cibitaarî
ci nda no
cindano

Cûcû naraunîkire kûgûrû. Amaami
cibitaarî Chuka. Baaba akaagîra cûcû
cibitaarî. Cibitaarî ti mbega. Mîmeneete
n'ûntû bwa cindano.

Biûria

1. N'ata cûûcû arakarire? Thooma bantû ara akuuga ûgu.
2. N'ûû akaagîra cûûcû cibitaarî?
3. I mbi mwaria amenerete cibitaarî?

Kwandîka

1. cûûcû
2. kûgûrû
3. mbi
4. mbega

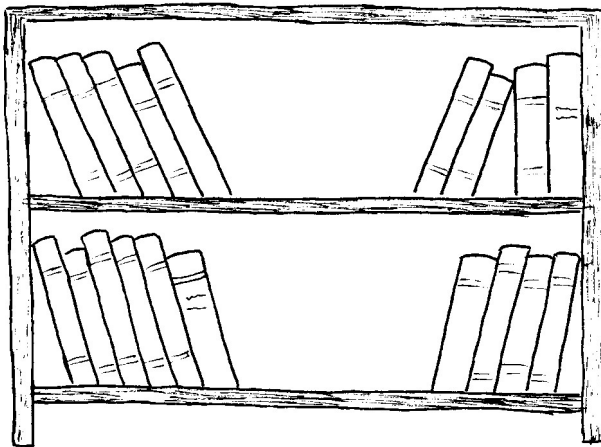
Cukuru Yetû

Îno i cukuru yetû.
Cukuru yetû i mbega
mûno. Tûrî na
aarimû îkûmi na
baîrî. Arimû beetû i
bendeete
kûthoomithia mûno.
Batiendaga mwana
aceetha na mabuku.
Mwarimû akoona
gîceetha na
kîthoomo î! Înu ti ndumio.

Biûria

1. Cukuru yetû îrî na aarimû bagana?
Ceria centenci îra îkuuga ûgu?
2. Ûrîthûgaania gûceetha na mabuku i ta
kuuga ata?

Rwimbo 1

Mîgambo ya kûthooma:

gî kwa yî Mû cûnkû
gîkwayî Mûcûnkû

Kîrumi kîira gîa Ciamûrukû
Ikîo kîarîire mwar'wa Mûcûnkû
Mwarî ûmûtune ta gîkwayî kana
nderemende
Kairû ncûû----- twine
Kairû ncûû----- twine

Kiumia kîa 28

Kûrîma

Mîgambo ya kûthooma:

mû ndaa ni nî ata mboo co
mûndaani n'ata mbooco

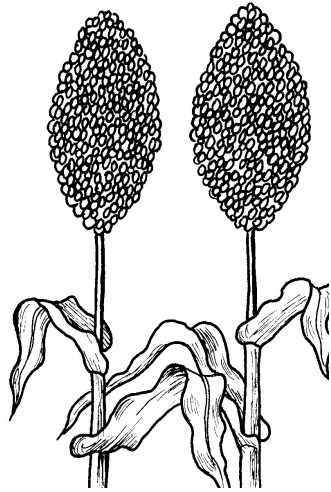
Ûûra i taata. Taata arî mûndaani.
N'ata taata akûrûtha mûndaani?
Taata nakûrîmîra mbooco.
Taata nendeete kûrîma mûno.
Arîmaga akiinaga na ûkûi ta kîrimo.
Woû n'ata wendeete kûrûtha?

Biûria

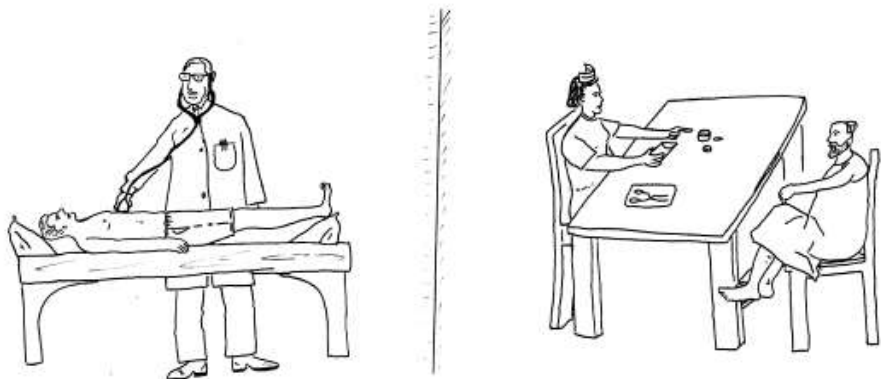
1. I kû taata arî? N'ata ûkûmenyanga?
2. I mbi taata akûrîmîra?
3. Ûrîthûgaania i nyîmbo ta irîkû taata ainaga akîrîma?

Kwandîka

1. kû
2. taata
3. cukuru
4. arî

Cibitaarî ya Caaria

Mîgambo ya kûthooma:

Nda gi taa rî gû kee thi a
Ndagitaarî gûkeethia

tû kaa mwi rî ra
tûkaamwirîra

Baaba i ndagitaarî ûmûnene. Akaraga cibitaarî ya Caaria. Tûkaathi na maami gûkeethia baaba naagu cibitaarî.

Tûkaamwirîra cabati, nyama na ndigû.
Tûkaathiyania na ba Kathîina bathiîte
kûraitha ûyûûe.

Baaba agaakena mûno atwona.
Tûkîînûka agatûrûmia ndawa cia kûrigîiria
Marîiria.

Biûria

1. Thooma rûgono rûrû ûmbîire ikû
tûkaathi na maami.
2. Baaba akaraga cibitaarî ya _____.
3. Ûrîthûgaania n'ata ûyûûe wa Kathîina
aarûthaga cibitaarî?

Rwimbo 2

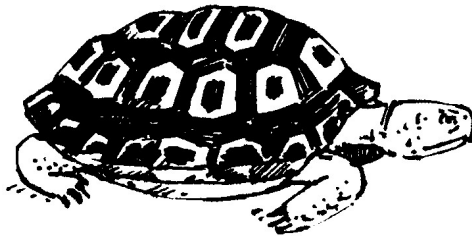
Mîgambo ya kûthooma:

we ri rwe
werirwe

ntha ka
nthaka

nka ba gwa ta
nkabagwata

Nkuru ã nkuru	mmm
Werirwe atîrî nkuru	mmm
Ûrengé kînyugî nkuru	mmm
Kîa mwar'wa nthaka î nkuru	mmm
Nkuru rûma	mmm

Kiumia kîa 29

Ntîrî

Mîgambo ya kûthooma:

Nî ûû
N'ûû

û mû ki me
ûmûkime

û ga ku nda
ûgakunda

nî ya
n'ya

mû nya
mûnya

Îno i ntîrî. Ntîrî îno n'ya cûûcû.
Acaîrîrwe yo i Ntacabaarî wa ba
Kîng'ang'i. Akimaga n'yo mûnya na
mpempe. Mûnya ûmûkime na ntîrî
nûkiagwa ûcûrû. Ûgakunda ûcûrû
bwa mûnya ûmûkime ûtitiga i mûrîo.

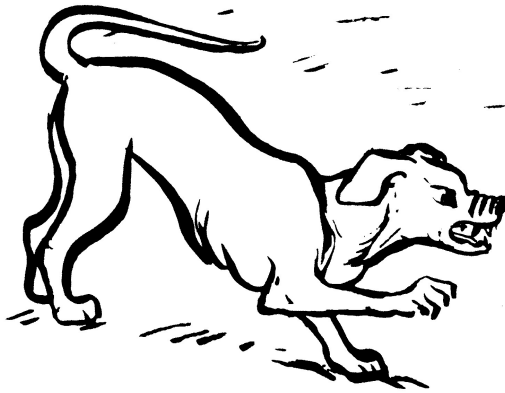
Biûria

1. N'ûû mwene ntîrî îno?
2. N'ûû acaîrîre cûûcû ntîrî?
3. I mbi îkimagwa na ntîrî?
4. I mbi îrûthagwa kuumania na mûnya
ûmûkime? Kûrî kîngî?

Kwandîka

1. mûno
2. cabati
3. ûcûrû
4. îno

Nyamû cia Mûciî

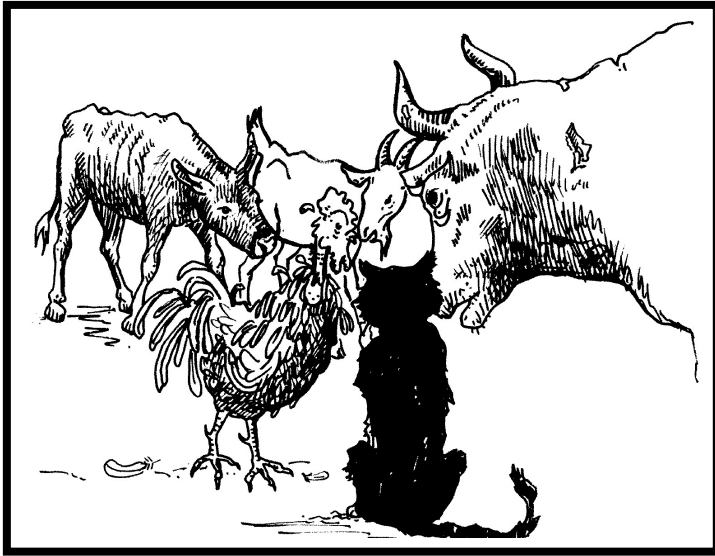
Mîgambo ya kûthooma:

mba ka
mbaka

î kî o
îkîo

tû rîi tha gi a
tûrîithagia

Mûciî wetû i tûrîithagia nyamû. Tûrî na mbûri, ng'ombe, ngûkû, kurû na mbaka. Kurû yetû îrî ûrûme mûno. Îkaraga kîthaîkooni kaingo îtarûma ageni. Mbaka yetû îtiendaga îkîona mbea.

Biûria

1. I nyamû irîkû tûrîithagia mûciî wetû?
Thooma bantû ara agûtwîra ûgu.
2. I kî n'ûntû kurû yetû îkaraga
kîthaîkooni?
3. Ûrîthûgaania mbaka na mbea
n'acoore?

4. Nyimbo 3 na 4

3.

Mîgambo ya kûthooma:

Wa ti gwa

nka ba gwa ta

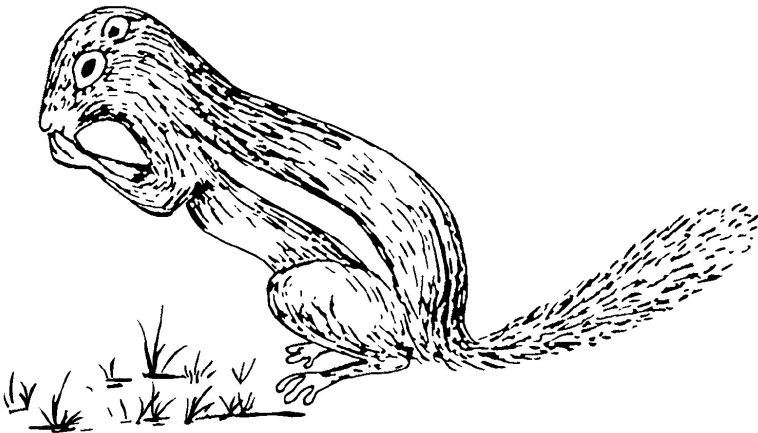
Watigwa

nkabagwata

Nkuru î ... gûûgû

Watigwa n'atai ba rûûyî

Nabakathi nkabagwata ... nkabagwata

4.

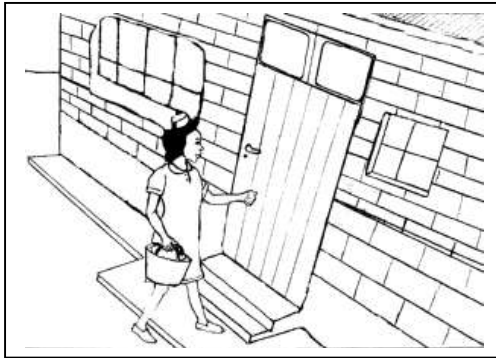
Îyaî yaî nûgû, nûgû mbea îkumagîra
yiiga ntakiîte
Îyaî yaî nûgû, nûgû mbea îkumagîra
yiiga ntakiîte

Twana twa cukuru
ncûngia, ncûngia
Wakara gûkia
ncûngia, ncûngia
Ûkathambagia iiga
ncûngia, ncûngia
Ûkathambaga njara
ncûngia, ncûngia
Ûtikaye gûkia
ncûngia, ncûngia
Ûkia mai ma mbea
ncûngia, ncûngia

Kiumia kîa 30

Gina wa Karîmi

Mîgambo ya kûthooma:

nda gi taa rî
ndagitaarî

nî ya
n'ya

ngû gî
ngûgî

Karîmi barî na nyomba nene mûno. Nyomba ya ba Karimi n'ya yiiga. Îthe wa Karîmi i karani. Gina wa Karîmi i ndagitaarî. Rîra baarî aana i bathoomire mûno.

I mbendeete kûthooma mûno.
Ndathooma nkaruta ngûgî ya ûndagitaarî.
Woû wathooma ûkeenda kûruta ngûgî
îrîkû?

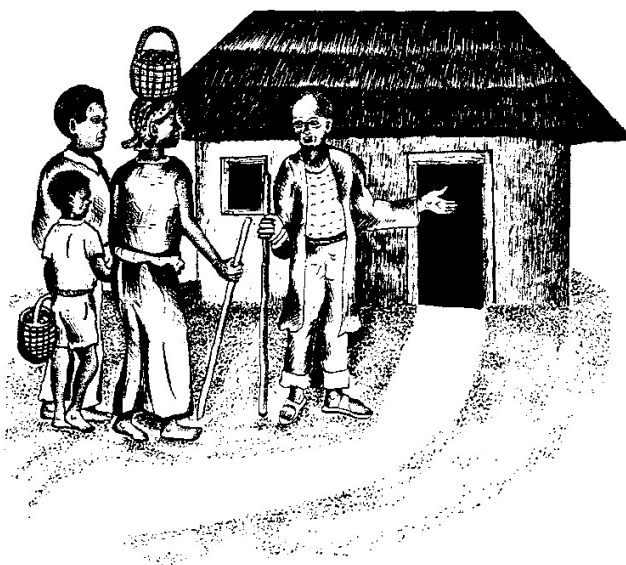
Biûria

1. I ngûgî mbi îthe wa Karîmi arutaga?
2. I baaû barî na nyomba ya yiiga?
3. Ûrîthûgaania aciari ba Karîmi i
bathoomu. N'ata ûkûmenyanga?
4. N'ata gina wa Karîmi ateethangagia
twana?

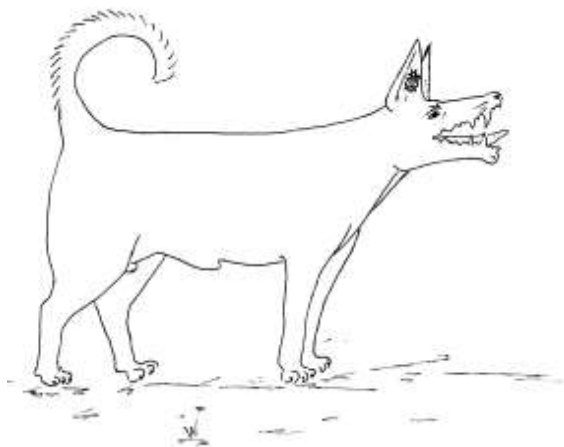

Kwandika

1. aana
2. rîra
3. nene
4. nyomba

Kurû na Ngi

Mîgambo ya kûthooma:

nî kû the ka ni a ya thûû ra
nîkûthekania yathûûra

yee bi tha ndîî ya ga
yeebitha ndîîyaga

Kurû nîkûthekania na ngi. Îrîthekania na
ngi îkiugaga *U!U!U!*

Ngi îrîbuurûkania na kurû îkiugaga *Ng'eee!*
Kurû îrîûria ngi, "Ngi i mbi ûrîîyaga?"

Ngi ikamîcookeria ikamîira, “Ndîyaga
rûûko runthe îndî ti rôûko mûno ta kurû.”

Kurû yathûûra mûno yengana na ngi, ngi
yeebitha gûtûûni wa kurû.

Kurû îrîûria, “Ikû ngi yaathi?”

Biûria

1. Ngi yeebithire kû?
2. Kurû na ngi n’ata ciarûthaga? Thooma
bantû ara agûtwîra ûgu.
3. N’ata ngi yeerire kurû îkîthûûra?
Thooma bantû ara akûûga ûgu.
4. Urîthûgaania kurû îkagwatagwata ngi
îmîrûme?

Rwimbo 5

Mîgambo ya kûthooma:

nthaka

njo gu

nthaka

njogu

Kûthia î kûthia_kwa njogu ya kîrige

Kûthia î kûthia_kwa njogu ya kîrige

Kaiga ga cûûcû

bai mûgwe

Gatûrîka kîoga

bai mûgwe

Ikûthiîra nthaka

bai mûgwe

Cia munt'wa Kîganu

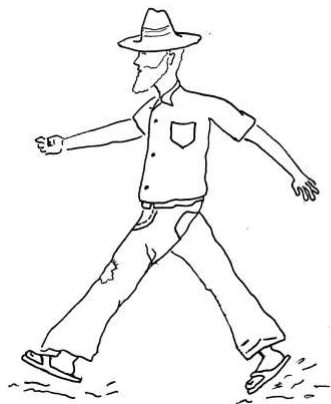
bai mûgwe

Ûûm ariri

bai mûgwe

Kiumia kîa 31

Mûka Mûrogi

Mîgambo ya kûthooma:

Ka i rû

kûû ndû ka

Kairû

kûûndûka

akî thaa ri ma ga

akîthaarimaga

Nî ûû

Nî ata

N'ûû

N'ata

kwa rî

nî ûntû

kwarî

n'ûntû

I kwarî na mûka mûrogi ntûûraani ya
Kamanyaki.

Mûka ûyu naigîite kathuga ka ûrogi.
Eera twana twake Kairû na Njerû
tûtigaatûmîre kathuga gaku i ka ageni.

Ntugû îmwê muntû mûgeni aya aromba
rûûyî.

Mûka mûrogi eera kaana gaake, “Kairû
îthi ûngîîrîre kathuga kara ka ageni
tûkuundie mûgeni rûûyî.”

Kairû aûria gina, “I kathuga kara ka ûrogi,
maami?”

Mûgeni akwîgua ûgu athi cwe na mpwî
mûno atakûgeria nwa kûûndûka
akîthaarimaga kaana gaku.

Biûria

1. N'ûû eendaga gûkuundua rûûyî?
2. N'ata kathuga gaakari? Ceria centenci îra îkuuga bu.
3. Ûrîthûgaania n'ata mûka mûrogi akaarûtha Kairû?
4. I mbi n'ûntû mûgeni athiire akîthaarimaga Kairû?

Kwandîka

1. n'ata 2. mbi 3. ûyu 4. mbea

Mbaka na Mbea

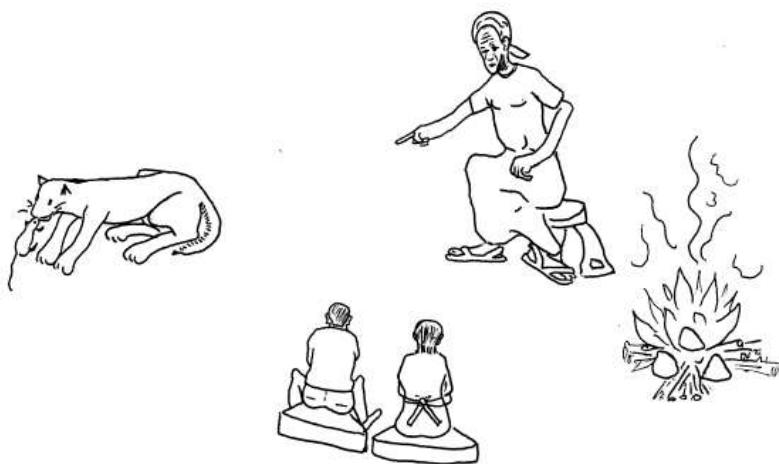
Mîgambo ya kûthooma:

nda gû ka nii ri e	nî ata
ndagûkaniirie	n'ata

î ti o na na ga
îtionanaga

Ntugû îmwê mbaka ya Mûthoni n'yayire
wetû ûgoro. Cûûcû naarugaga cabati na
nyama cia mbûri. Antû na bo
ibaumîite marombaani kwa baaba
mûkûrû.

Tûkari nthî wagu, mbaka îkûthûngîraî!
 Mbea nkingo nko. Cûûcû akena mûno
 amîîra, "Mbea, ka gûûre ndagûkaniirie
 ûteegua. Ûrantûrangîîre mûrûrû kûrû ka
 gûûre."

Mbaka îkûrîîkia kûrîa mbea, cûûcû
 amîrûmia cabati akîthekaga rûganka gûtû.
 Ndaûria cûûcû, "Mbaka nîrîiyaga mbea î?"

Cûûcû ambîîra, "Itû ûyû'akwa mbaka
 îtionanaga na mbea nwa ta nkoma na
 athoomi ba maathana."

Biûria

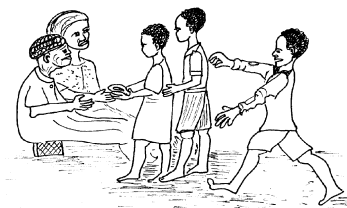
1. N'ata mbaka yarûthire?

2. I mbi yarîîre mbea?

3. I mbi n'ûntû cûûcû aakenire mbea
îkûrîîgwa i mbaka? Thooma bantû ara
gûtwîra ûgu.

Rwimbo 6

Ndathiire kuuna nkû
Ndaraîngîria njûkî njaa
Taata arandumanga
Na baaba atandumanga
Kagûrû karambereria
Karambira kûraya
Kûraya mûthia wa nthî
Ndaûragua ndwaû ndwaû
Nkauga ndwa Kîmanti
Aragia ta nting'onti
Kana njûkî ya Thanantû
Cûnga cûnga ka mûtua îrandû
Kayûgû gakûya kaîrî
Kagwete nkanga ya mûrîîkîrio
Gakiugaga kweû kweû
Mûrinya cinîka nkûngûgû.

Kiumia kîa 32

Mwamba

Mîgambo ya kûthooma:

kwa rî
kwarî

a thû ngî ri a
athûngîria

mwa mba
mwamba

ntûû ra ni
ntûûrani

I kwarî na mwamba ûmwe eetagwa
Mûnene. Mûnene aarî mwamba aiyîkeene
ntûûraani yao yonthe.

Ntugû îmwê ûgoro eethîra carica yarî na mîrigo ara mbaaci cietagîrwa îrî mboge bwega mûno. Mbaaci îkûûya Mûnene athûkia carica na gûtwethia mbaciini. Agûkina ara aakinyûkagîra mbaaci yarûngama akinyûkîrwa carica aîra eenûkia.

Mûnene athi athûngîria carica nyomba na kûthi kaîrî.

Mwekûrû wake akûthi kûtharia into î! I mîtindi ya marigû eethire caricaani.

Biûria

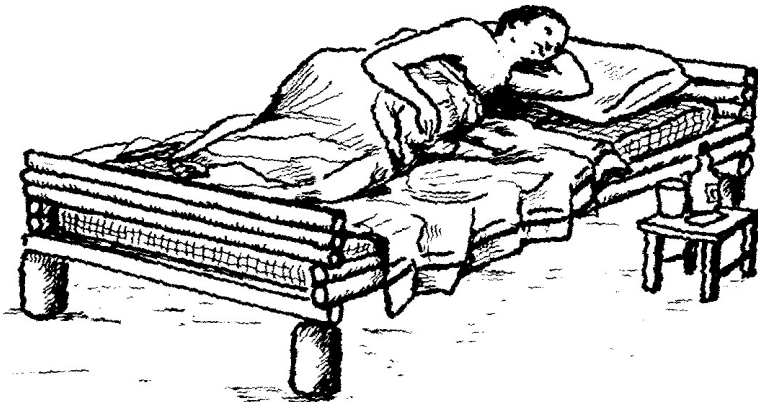
1. N'ata mwamba eetagwa?
2. I mbi aiyîite?
3. Ûrîthûgaania Mûnene namenyaga i mbi yaarî caricaani kana ataamenyaga?

Kwandîka

1. mbaka
2. yaarî
3. mboge
4. kana

Karîmi

Ûûra i Karîmi. Karîmi namaami.
Karîmi amaamîrîte gîtanda kîa mbaaû.
I kî n'ûntû Karîmi amaami?
Karîmi narî mwayie marîîria.
Anyuire ndawa rîru amaama.
Karîmi abua akaathi cukuru.

Biûria

1. N'ata Karîmi akûrûtha? Thooma bantû
ara akuuga ûgu.

2. I kû Karîmi arî mwayie? N'ata
ûkûmenyanga?
3. Ûrîthûgaania i kû Karîmi arutîite
ndawa?

Rwimbo 7

Kanyoni kairû keerire mwana î maama
ûyiû

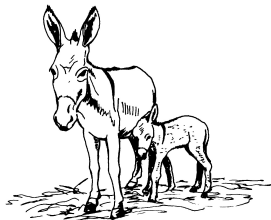
Mama ngoi yakwa î maama
ûyiû

Ngakûmamîria îî maama
ûyiû

Na nkû imbunîite îî maama
ûyiû

Cia gwokia ndeera îî maama
ûyiû

Yabea tûkaarîa îî maama
ûyiû

Kiumia kîa 33

Thoko cia Tharaka

Mîgambo ya kûthooma:

tho ko	mwa nya
thoko	mwanya

Ncu maa
Ncumaa

Tharaka kûrî na thoko nyingî mûno.
Thoko ithiyagwa ntugû mwanya mwanya.
Thoko ya Chiakariga n'ya Ncumatatû.
Thoko ya Gatûnga n'ya Ncumataano.
Thoko ya Marimanti na ya Mûkothima i
cia Aramici.
Thoko ya Kîbûng'a n'ya Ncumaa.
Thoko yenu nîrikû?

Biûria:

1. I thoko irîkû igweteetwe karûgonooni gaka?
2. I thoko irîkû ciîrî ithiyagwa ntugû îmwê?
3. N'ata ûkûmenyanga?)
4. Thoko ya Gatûnga n'ya ntugû irîkû?
(What is the market day of Gatunga?)
5. Ûrîthûgaania i thoko irîkû nene kûrî cionthe?

Kwandîka

1. thoko
2. n' ya
3. ûûra
4. i kî

Mwekûrû wa Kîbaara

Mîgambo ya Kûthooma:

Nî ûû a thoo mi tha gi a
N'ûû athoomithagia

kû thoo mi thi a
kûthoomithia

N'ûû ûûra eekîrîte mîwani? Ûûra
i mwekûrû wa Kîbaara. Mwekûrû
wa Kîbaara i mwarimû. Athoomitha
gia cukuru ya Mûbûûra.

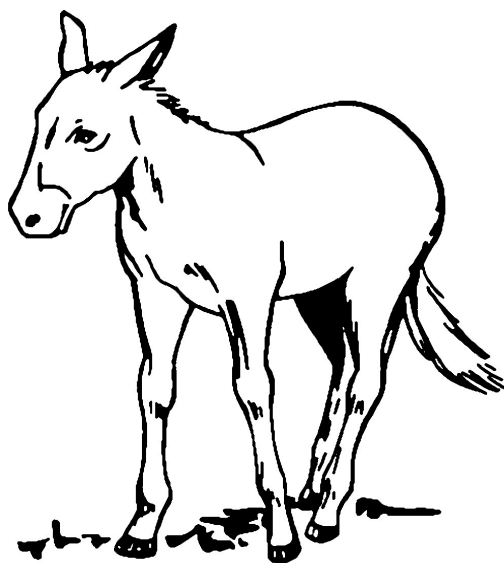
Mwekûrû wa Kîbaara nendeete
kûthoomithia mûno. Athoomithagia
kîraci kîa mbere. Aana ba kîraci
giake i bamwendeete mûno. Agatîira
cukuru î! Aana bathiiyaga kûmûceria
mûciî.

Biûria:

1. I mbi mwekûrû wa Kîbaara eekîrîte?
Thooma bantû ara akuuga kîra
mwekûrû wa Kîbaara eekîrîte.
2. I Kîraci kîrîkû mwekûrû wa Kîbaara
athoomithagia?
3. Raitha mbica. Ûrîthûgaania mwekûrû
wa Kîbaara nakûrî cukuru îmunthî?
Thooma bantû ara agûtûteetheeria
kûmenya i kî n'ûntû aana barî kwa
mwekûrû wa Kîbaara.

Rwimbo 8

Mwana î wa ngoi
Mwana î wa ngoi
Nyûkwe n'athiire gûtaa rûûyî kabutîri
Akaya na kîongo kîa îmuru îî tûraarîre
Na tûtirûmia nkuru î wa ngoi
Ûgakira-----arîi

Kiumia kîa 34

Magûna

Mîgambo ya kûthooma:

rî ka rî rî te mwa tû ma rî rî ra
rîkarîrîte mwatû marîrîra

Maara i magûna. Magûna i makarîrîte
yiiga. Îgûna rîmwe rîrî mûtîîni. Îgûna rîru
rîkarîrîte mwatû.

Magûna mara mangî marîrîîra, "Itû gûrûka
mbere eene mwatû baaya."

Narîo rîkamaûria, "I bwambi ûguaya
bûbû?"

Eene mwatû bagûkinya î! Rîegerire rîarûka
yiigaani mûtiro watuîka.

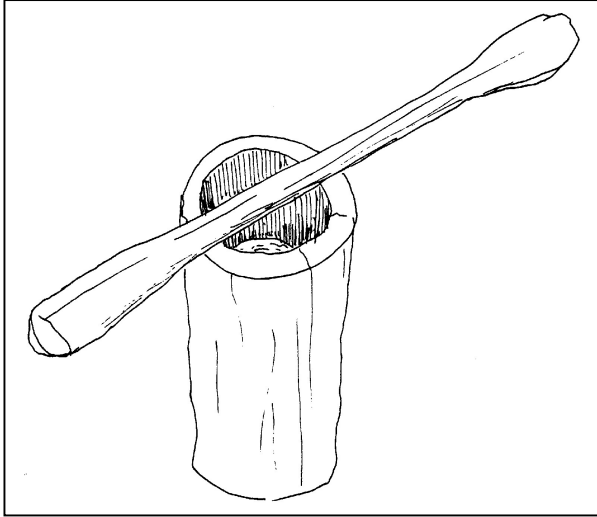
Biûria:

1. I kû magûna makari? Thooma bantû
ara akuuga ûgu.
2. I magûna magana marî mûtîîni?
3. I mbi n'ûntû îgûna riebarûkiirie yiigaani?
Thooma bantû ara akuuga ûgu.

Kwandîka:

1. maara 2. kîraci 3. mûtî 4. mûtîîni

Gûkima Mûnya

Mîgambo ya kûthooma:

nî ûntû
n'ûntû

mû nya
mûnya

mwi ngî
mwingî

Taata aandaga mwere na mûnya. Mbere
mwere gûûma cwe, taata aunaga,
agaikitha na kaiga kana agakima na ntîrî.

Ntugû îmwê naikithire mwere mwingî
mûno kenda atûkiîra ûcûrû bwa mûguci.

Agiikithaga nambĩĩrire mũkimagĩre mũnya
kenda atũrugĩra mũtũbia aka.

I ndaarĩ na karonda kũgũrũ kaarĩ na ũrũrũ
mũno. Wa rĩra ndakima mũthũmba ũmwe
wa ntĩrĩ, ngĩ yandũma karonda gaku
ndeegua ta ndamuntwa cindano ya
Marĩĩria.

Ndathitimũka n'ũrũrũ na kũgera ntĩrĩ nthĩ
mpu na gũtũũra mũnya unthe ce.

Taata ayiũkaniirie naani na gũntandĩka ta
gĩkĩ ikĩ. Ndeekuthire ndeera kagũrũ mboya
ntarĩite bwa muuro wa Gakuuru ndĩita na
rũũyĩ merua i kĩng'ang'ĩ ntiga
kũnyamaarua.

Ngũkomana na antũ bakiutha na mũtaani
arĩ nyumaĩ, we! Ndaũndũkire bea ta rweni
ntarĩite bwa mũciĩ.

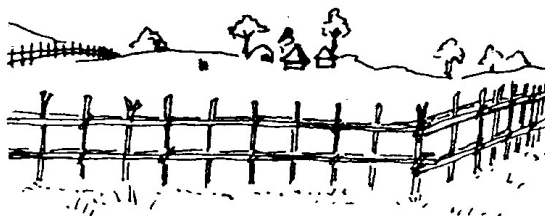
Biûria

1. I mbi taata aandaga?
2. Taata atûrugagîra _____ wa mûnya
na agatûkiîra ûcûrû bwa _____.
3. Ûrîthûgaania ikî n'ûntû kaarî gaka
gacookire mûciî na rwîro karîikana na
mûtaani?

Nyimbo 9, 10 & 11

9.

Mbea îrathûngûtha----- ûûî
Îrakinya rûgiri----- ûûî
Rwa mûka ûgûkia----- ûûî
Mwekûrû ûgûkia----- ûûî
Ûtindûmie makie----- ûûî
Arî ntikûrûmia----- ûûî
Mûnyanyagu arîkû----- ûûî
N'agûtema mpiri----- ûûî
Îra twakanirue----- ûûî
I gaka ga nkoma----- ûûî
Karî nthuku njara----- ûûî
Na ngambi cia matû----- ûûî
Kandînga----- ndakaringa
Kandînga----- ndakaringa
Yĩ bai.

10.

Mbea nî mûrogi
N'yandûmire kîara
Nkîrîa ncûgû cietû
Cia mûrugutîra.

Ringa mpî ncaabî ikîbîa
Mundaani wa ntagu
Na ino ingî irî îtara
Cia Karîmi irî îtara
Cia Karemu irî îtara
Cia Mûtegi irî îtara

11.

Warîre mbi?-----ncaabî îmwê
Bwarîa na ûû?-----na taata
Ta theka ni -----aa aa aa ãã

Yaa î ûû ã
Yaa î ûû ã n'wabu cûûcû akuire waû yia
Wîgua nkîmûgwataga matû yia
Maturutia ngacuura namo yia
Yaaî ûû ã.

Cia kaûgû-----aaaaaaa

Cia kaûgû-----aaaaaaa

Nyûkwe arîkû-----aaaaaaa

N'athiire îî----- aaaaaaa

Kûyia ndigi-----aaaaaaa

Cia gûtuma-----aaaaaaa

Katheti----- aaaaaaa

Kanyenje -----aaaaaaa

Twîturîke tûkarûmue makie mûciî-turûûû
turû.

Gakunyûkunyû

ga taata

mwanake

Mbûri

nîkûthûathûa

Nkunyûka kabea

Kunyû ûû kunyû.

Twîkindiûre

Twîkindiûre kenda tûrûmua makie

For the teacher:

These stories and poems are intended for use during the last term of Std.1. They will give the learners practice with “sight words” they have already learned, and practice in using the letters they now recognize, to read many new words.

Stories

In order to make the job of reading longer stories easier for the children, please do the following:

- 1) Ask someone to read the title. Ask the children to predict what the story might be about, based upon the title.
- 2) Look at Mîgambo ya Kûthooma. Have pupils try to sound out the syllables of a word first (ex: na ra u nî ki re), and then say it fast, looking at the word in its complete form.
- 3) Ask the children to read the story *silently*.
- 4) Ask them to read the questions. For the first two questions, ask them to *find the words in the story* which tell us the answer

to the question. Scanning the page, looking for certain words is a very useful skill for them, and you will be able to see whether they can really read with understanding.

- 5) The last question is usually one which requires higher level thinking. Sometimes there is more than one correct answer.

Allow the children to use their imaginations, and to develop their abilities to compare, predict and make value judgments.

- 6) Allow one or two students to read the story aloud.

Spelling (Kwandîka):

Please give the children one new word each day, and on Friday ask them to write all four.

Steps for introducing a new word:

- Say the new word
- Divide it into parts
- Use it in a sentence. This is especially important if other words sound almost the same (i.e., *kana* and *kaana*).
- Have a child or children write it on the board.
- Everyone copies the word into their exercise books.
- When a new word is introduced (on Tuesday, for example), review yesterday's word as well.

Poetry and Songs

Tharaka poetry and songs will give the children enjoyment and practice reading, because it is very repetitive. There are many letters which have not yet been taught in the poems below (such as nk, tw, rw, kw, and

gw). Please don't take the time to fully teach them now, because they will be taught in the first term of Std. 2.

The teacher can help children who are struggling, however, by writing any completely unknown words on the chalkboard at the beginning of the lesson. We have written the words with untaught letters for you in the first four poems.

Suggested procedure:

1. Teacher writes three or four new words from the poem or song on the chalkboard. If the word has letters they have not yet learned, the teacher tells them the word, and the children try to find the new word in the poem.
2. Children read the poem silently to themselves.
3. The class reads the poem together.
4. Parts are assigned and participants perform the poem or song, singing or dancing as appropriate!

Mantû ma mwarimû:

Ngono na nyîmbo ino irî îbukuuni rîrî ibatîîri
gûtûmîrwa taamu ya ithatû n'aana ba kîraci
kîa mbere. Igateetheeria aana kwîiririka
mariîtwa mara bathoomeete na ntemwa ira
bakûmenya kûthooma mariîtwa maayerû.

Ngono

Gûteetheeria aana kûthooma ngono indaaya,
rûtha mantû mama:

1. Ûria mwana athoome kîongo kîa rûgono.
Aana bacûûgie kûthûgaania i mbi rûgono
rûru rûkaarîria kuumania na kîongo kîaru.
2. Bûraithe Migambo ya Kûthooma. Aana
bacûûgie kuugithania mîario mwanya
mwanya (ngerekano:na ra u nî ki re), aana
bathoome riîtwa rîru na mpwî.
3. Ûria aana bathoome karûgono na nkoro
4. Ûria aana bathoome biûria. Kîrî biûria
biîrî bia mbere, beere bacerie biugo
rûgonooni bîra bigûcookia biûria bibu.
Kûrûtha ûgu gûgagûteetheria kûmenya
weegua aana ibakweregwa bûra
bakûthooma.
5. Kîûria kîa mûthia kîendaga aana
bathûgaania mûno. Rîmwe na rîmwe i
kîithagîrwa kîrî na nkûrûki ya îcookio
rîmwe. Îtîgîîria aana batûmîre
mathûgaania mao kûbuanaania na
kûthûgaania bûra gûgaakarîka.

6. Îtûgîria mwana ûmwe kana baîrî
kûthooma karûgono na inya.

Kwandîka (Spelling)

Aaga, nenkera aana riîtwa rîmwe wa ntugû.
Ncumaa, aana baandîke mariîtwa marî
mana. Ûthoomithie riîtwa rîa imbia ta ûgû:

- Uga riîtwa
- Gaania riîtwa
- Tûmîra riîtwa centenciini mûno mûno
weegua kûrî mariîtwa mangî makwenda
kûbuanaana ta *kaana* na *kana*
- Ûria mwana aandîke riîtwa rîru kîbaaûûni
- Aana bonthe baandîke riîtwa rîrû
mabukuuni maa
- Wathoomithia riîtwa rîa imbia rîa ntugû
îmwe ûcookere rîa ntugû înu îrî mbere.

Nyîmbo

Nyîmbo ino cia Kîîtharaka igateetheeria aana
gûkeneera na kûmenyeria kûthooma n'ûntû i
cia gûcookera. Kûrî na ntemwa inyingî aana
batathoomeete îndî nitûmîrîtwe nyîmbooni
ino ta: nk, tw, rw, kw na gw. Ûtigaatûmîre

kagiita kanene kûrutana ntemwa inu n'ûntû
bagacithooma îbukuuni rîa kîraci kîa biîrî.

Mwarimû nwa ateetheerie aana bara
bakûûmîrwa i mantû. Nwa aandîke mîgambo
îra îtakûmenyeka kîbaaûûni mwanjîrioni
wa reeconi. I twandîkîite mariîtwa mara marî
na ntemwa itathoomithîtue ma nyîmbo cia
mbere inya.

Bûra ûkaarûtha:

- Mwarimû aandîke mariîtwa mathatû kana
mana ma imbia kîbaaûûni. Weegua aana
batakûmba kûthooma mariîtwa mamu
mwarimû abeere bûra makuuga rîru aana
baceerie mariîtwa mamu rwîmbooni.
- Aana beethoomere rwîmbo na nkoro
- Kîraci kîonthe kîthoome rwîmbo na inya.
Aana bagaanue baine rwîmbo bûra rûbatîri
kwinwa.